

Od knjige do filma i natrag

Nedavno sam imala priliku slušati sjajno predavanje dr. Stanislava Matačića, psihanalitičara, predavača na Akademiji dramskih umjetnosti u Zagrebu, na temu Psihoanaliza na filmu&Film u psihanalitičkim terapijama. Dr. Matačić je uvjerljivo i nadahnuto govorio o mogućnostima uporabe filmskog medija u psihanalitičkoj terapiji i o prikazu psihanalize na filmu. Predavanje je započeo citiranjem dr. Peterlića koji kaže da je film „emulzija na celuloidnoj traci“, definicija koja ostavlja prostora višežnačnom tumačenju, interpretaciji ili doživljajnosti filma i upućuje na njegovu primjenjivost u raznovrsnim djelatnostima pa tako i u onoj obrazovnoj. Prof. Krešimir Mikić, veliki zagovornik filmskog medija, filmski pedagog koji na primjeru niza filmova prikazuje njihovu metodičku obradu u razredu pa time promovira medijsku kulturu premda ostaje vezan za programe osnovne škole ne dotičući se mogućnosti primjenjivosti filma u srednjoj školi, ističe intenzivnu interaktivnu komunikaciju koju film ostvaruje sa svojim gledateljem, ukazuje na činjenicu da film ujedinjuje narativnu supstancu, glazbu, sliku i tekst te zadovoljava očekivanja i potrebe različite vrste: uzbuđenje, akciju, opuštanje, informativnost... O filmu kao procesu stvaranja posebnog emocionalnog modusa govorи Hrvoje Turković, glavni urednik *Hrvatskog filmskog ljetopisa* (Turković, 1999), a Greg Smith u članku *Film i emocije* (Smith, 2002) analizira emocionalnu dimenziju filma koja postaje strukturni dodatak kognitivnom procesu. Austrijski psihijatar i psihanalitičar Otto Kernberg ističe filmsku vizualnost te s tim u vezi kaže: „U svom čovjekovom perceptivnom iskustvu ništa tako ne prenosi informacije i ne izaziva osjećaje kao osjet vida“. Autori filmova kombiniraju bogatstvo tog osjeta s auditornim podražajima kreirajući tako potpuno iskustvo sanjanja u budnom stanju o čemu govorи dr. Matačić. Višeslojna interpretativnost filmskog medija pruža mogućnost njegove primjene u raznim djelatnostima, a vizualnost i dinamičnost kao elementi bliski mladima mogu pružiti dodatne argumente da u poučavanju češće koristimo film kao poticaj, motivaciju ili naprsto kao drukčiji uvod u nastavnu jedinicu. Možda bi splet emocionalnosti, vizualne čarolije, glazbenog efekta i naravno riječi stvorio poseban kreativan fluid neophodan za svaki rad pa tako i poučavanje i učenje. Ovaj rad je poticaj da se malo sadržajnije i konkretnije dotaknemo mogućnosti primjene filma u nastavi i razradimo teme koje bi bilo moguće obraditi interdisciplinarno.

Teodor Jozef Konrad Korzeniowski, britanski književnik poljskog podrijetla, čiji je roman *Srce tame* (1899.) poslužio kao metaforički predložak za nastanak kulturnog filma o Vijetnamskom ratu *Apokalipsa* Now Francis Forda Coppole (1979.), dvije godine prije nego što će izaći njegov roman i dvije godine nakon prve filmske projekcije braće Lumière, istaknuo je vizualnu dimenziju pisane riječi kao mjerilo kvalitete. Sir Herbert Edward Read, britanski pjesnik i književni kritičar koji se, između ostalog bavio Jungom i Kopotkinom i čiji su radovi s područja psihanalize doprinijeli proučavanju psihoterapije, poveznicu između filma i književnosti nalazi u vizualnoj inteligenciji.

O filmu prevladava mišljenje da je u usporedbi s književnim djelom lakši i zabavniji medij, ležerniji, manje zahtjevan, nije naporan jer ne oduzima previše vremena, uključuje socijalnu komponentu jer se gleda mahom u društvu, nameće svoju percepciju pa ne iziskuje aktivno učešće, filmskom se tehnikom stvara definirani svijet koji ne iziskuje napor iščitavanja viđenog. Filmoskeptici će stoga percipirati film kao medij za zabavu i svojevrsnu imitaciju umjetnosti. Čitanje pak podrazumijeva osobnost, dugotrajnost, ustrajnost, refleksiju, subjektivnost. Pisac se služi riječima kojima će oživjeti sliku, filmski redatelj će iskoristiti govor slike koja treba biti rječita i bez riječi.

Svjedoci smo velikom broju filmova koji su nastali na temelju književnog djela, napose klasika. Kao da nedostaju originalni scenariji ili pak redatelji koriste provjerenu formulu: u svojoj potrazi za dobrom scenarijem tragaju za književnim hitom ili književnim klasikom. Međutim, filmska adaptacija uvijek krije zamke jer se često ocjenjuje ili kao vjerna adaptacija ili kao neuspjeli pokušaj reprodukcije duha izvornika što nužno dovodi film u zavisan položaj u odnosu na književni predložak. Stoga Alan Pulverness govori o filmskoj adaptaciji kao o nezavisnom uratku s vlastitim stilističkim repertoarom pa kao sveučilišni profesor upozorava na činjenicu da su mnogi studenti „vrlo istančani čitatelji filma“ i da bi stoga i njihovi nastavnici trebali naučiti čitati film (Pulverness, 1946). Prema njemu filmska adaptacija može biti književno prevođenje pri čemu se književno djelo nastoji prikazati što vjernije (*Gospodar muha*, *Glembajevi*) pa je čitatelj koji traži presliku književnog izvora zadovoljan jer nema bitnih odstupanja. Postupkom reinterpretacije književnog djela film se donekle udaljuje od književnog izvora mijenjajući postojeći scenarij ili nudeći drukčiju sadržajnu i stilsku interpretaciju (*Ana Karenjina*, Bernard Rose). Treća se vrsta adaptacije vrlo labavo bazira na književnom izvoru, ostaje sačuvan temeljni tematski ili ideološki sloj koji se oblikuje u sasvim drugačijem prostoru i vremenu. Takav je već spomenuti film *Apokalipsa danas* s temom Vijetnamskog rata i Conradovo *Srce tame* s temom francuskog kolonijalizma u srcu Afrike.

Film se u srednjoj školi ne obrađuje kao specifičan medij sa svojim instrumentarijem. U gimnazijskim programima se navodi mogućnost njegove obrade u obliku izborne nastave ili rada s nadarenim učenicima što smatram nedostatnim i nekvalitetnim za ozbiljnije upoznavanje s filmom. Često se film koristi za *popunjavanje praznog hoda* ili služi kao nekvalitetna zamjena. Nastavnici govore o tome kako nemaju dovoljno vremena da bi pogledali neki film jer je ustaljena percepcija gledanja filma kao gubitka vremena. Filmovi se gledaju rijetko, a oni koji se prikazuju u razredu spadaju uglavnom u kategoriju književnog prevođenja gdje je film nadopuna ili zamjena za pročitano - što nipošto ne mora biti loše budući da učenik usvaja određena znanja iako na krivi način. Vjerna reprodukcija književnog predloška može biti inspirativna ukoliko je učenik pročitao izvor te može povući paralele između ova dva medija. Ukoliko film treba poslužiti kao zamjena za čitanje književnog naslova njegova se temeljna dimenzija gubi jer postaje spona na relaciji čitatelj – književno djelo, tada postaje sredstvo kojim se književni sadržaji filtriraju kako bi bili što dostupniji čitatelju. Mišljenja sam da filmovi koji su nastali postupkom reinterpretacije i imitacije pri čemu se film bitno udaljuje od književnog izvora nude

mnogostrukе mogućnosti za svestran i raznolik pristup kako filmu tako i književnom djelu jer će kreativan nastavnik osmisliti niz aktivnosti kojima će od pasivnog promatračа stvoriti aktivnog sudionika.

Naša filmska produkcija bogata je filmovima nastalima na temelju književnog djela, a vrlo je česta ekranizacija lektirnih naslova kao i svjetskih književnih klasika koji su iznimno popularni. Pri tome prednjаче ekranizacije Shakespearovih tragedija i ruskih klasika iz dr. pol. 19.st. Zanimljivo je da je već 1907. Francuz Georges Méliès, jedan od velikana nijemog filma, prikazao animiranu verziju *Hamleta*.

Kratka anketa koju sam provela među učenicima svoje škole potvrdila je pretpostavke kako većina voli gledati film, najčešće komediju ili avanturu, a najgledaniji su naslovi najnoviji hitovi (*Transformers 3* i posljednji *Harry Potter*), film gledaju najčešće zbog zabave, redatelj i glumačka ekipa ih ne zanima previše, a osobito ne podatak o tome je li film nastao na osnovu nekog književnog naslova. Pretpostavljam da tu ipak moramo napraviti iznimku sa *Sumrak sagom* koju su najprije pročitali pa potom vidjeli film i očekivali vjernu reprodukciju izvornog predloška.

Primjena filma u nastavi je dvojaka: dok se u humanističkoj skupini predmeta najčešće koristiigrani film, u obradi sadržaja iz prirodno-znanstvene grupe predmeta češće se koristi dokumentarni film. Film se gleda u cijelosti, a u odabiru filma najčešće se bira onaj koji je nastao postupkom književnog prevođenja. Nastavnici izbjegavaju film kao didaktičko-obrazovni alat jer je njihov stav prema svrsi uporabe filma u nastavi često negativan: s jedne se strane navode razlozi po kojima je film zabavni medij pa prema tome nema mjesta u razredu, s druge se strane ističu problemi nejasno postavljenih ishoda učenja i komunikacije koja najčešće izostaje. Činjenica je da je za kvalitetan i metodički osmišljen modus primjene filma u nastavi ključno vrijeme prije i nakon gledanja same projekcije. Ukoliko učenici dobiju temeljito pojašnjenje o filmu i smjernice o percepciji filmskog sadržaja te nakon gledanja filma u cjelini ili, što držim kvalitetnijim, pomno odabranih filmskih inserata, uslijedi aktivnost koja će uključiti učenika u aktivni rad uz pomoć citata, pitanja, razgovora, pisanja eseja, tada će film doista postati relevantan nastavni alat. Kao prilog ovoj tvrdnji mogu navesti iskustvo mlade kolegice, prof. hrvatskog jezika u mojoj školi, koja je za obradu teme Javni govor što se u nastavi izražavanja obrađuje u 3.r. gimnazije, prikazala inserte iz filma *Kraljev govor* Toma Hoopera. Ne moram napomenuti da je sat bio vrlo uspješan i da su učenici spremno prihvatali ovakav oblik rada.

Dobro pripremljen uvod u filmsku projekciju i metodički osmišljena faza nakon završetka gledanja filma predstavljaju kvalitetnu osnovu za obrazovnu primjenu filma u istraživačkoj, kreativnoj nastavi. Osim toga, film nije samo sadržaj i struktura već nudi i izaziva emocije što je dodatni poticaj za postizanje empatije kod učenika i pobuđivanje znatiželje.

Društvo mrtvih pjesnika (*Dead Poets Society*, 1989) privlačan je i pitak film koji nailazi na pozitivan prijem kod publike neovisno o godinama ili uvjerenju. Priča o konzervativnoj školi s

tradicionalnim poučavanjem u kojoj mladi, talentirani, karizmatični profesor John Keating uvodi sasvim nove metode poučavanja i komunikacije što njegovi učenici prihvaćaju s mладенаčkim zanosom, ispričana je pomalo tehnikom crno – bijelo gdje se rado poistovjećujemo s dотičним profesorom uživajući u njegovim replikama, gestama, kvalitetnoj simbiozi znanja, inteligencije i nesputanog umjetničkog duha. Film je poticajan za najrazličitije pristupe jer ostavlja niz otvorenih pitanja kojima se u okvru nastavnih i nenastavnih sadržaja možemo baviti.

Poznata scena o razumijevanju poezije gdje učenici čitaju teoriju pjesničkog teoretičara J.Evansa Pritcharda o analizi i vrednovanju pojedinih pjesnika pomoću matematičkih koordinata nakon čega slijedi pomalo mahnit čin buntovnog trganja prvih stranica iz knjige i profesorovo objašnjenje kako je poeziji ishod i cilj jedino ljepota i sloboda - vrlo je zahvalan filmski insert na osnovu kojega možemo odrediti naše istraživanje i definirati aktivnosti.

Primjer aktivnosti: učenici se upoznaju ukratko s radnjom filma

Gledaju filmski insert

Čitaju tekst : „In Defense of J.Evans Pritchard“ (svaka grupa dobiva jedan dio teksta)

Diskusija: John Keating vs. J.Evans Pritchard

Aktivnost: pokušati slijediti matematičku strukturu u analizi pjesama W.Shakespearea i G.G.Byrona

Napisati esej.

Moj prijedlog filmova za srednju školu sadrži filmove koji se vezuju za nastavu hrvatskog jezika. Prijedlog je nepotpun i nadopunjuje se novim naslovima iz goleme količine kino produkcije. Za svaki sam razred izdvojila nekoliko filmova ili različitih ekranizacija istog književnog predloška ključnih za razumijevanje programskega sadržaja. Za prvi razred kao vrlo poticajan i zanimljiv film nalazim *Agoru* Alejandra Amenabara, kontroverznog čileanskog redatelja, koji se bavi nestankom jedne civilizacije i nastankom druge što se poklapa s razaranjem Aleksandrijske knjižnice. Osim povjesne i općekulturne tematike film se bavi pitanjem razvoja znanstvene misli, promovira empirijsku metodu i na vrlo zanimljiv način daje uvid u antičku filozofiju. Pitanje odnosa tadašnje katoličke crkve i njezinih crkvenih poglavara prema ideji koja se ne poklapa s crkvenim stavom te tijek crkvenih stavova kroz cijeli srednji vijek zahtijeva sveobuhvatnije znanje te se takvo iščitavanje filma može predvidjeti za četvrte razrede. Prvom bi razredu trebao biti blizak film *Uime ruže* koji dosta vjerno preslikava kulturni roman Umberta Eca pa se može koristiti kao dokumentacija razvoja i kulta knjige u srednjem vijeku. Drugi je razred u znaku Shakespearea i Držića što pruža doista brojne mogućnosti korištenja filmskih uradaka. Klasici realizma, osobito velikani ruske književnosti, doživjeli su velik broj filmskih uprizorenja tako da nam se nudi mogućnost da pogledamo isti roman u različitim adaptacijama od

književnog prevođenja gdje se redatelj vjerno drži izvornika do reinterpretacije gdje se likovi stavlju u sasvim drugačije odnose. Četvrti razred s obradom niza avangardnih pravaca u prvoj pol. XX.st. vrlo je zahvalna platforma za vizualizaciju književnosti pa se *Andaluzijski pas* često koristi kao paradigma za čitav niz pojava kako na području književnosti tako i na području likovne i glazbene umjetnosti. Književni velikani XX.st. Miroslav Krleža i Ranko Marinković česta su tema filmskih inačica (sjetimo se antologijskih *Glembajeva* u režiji A. Vrdoljaka) tako da ovisno o namjeni i sadržaju možemo odabrati filmski uradak koji nam odgovara po svojoj temi i strukturi.

Svjedoci smo sve jačoj i agresivnijoj vizualizaciji kao općeprisutnom fenomenu na svim razinama života pa se videouradci sve češće uvažavaju kao sredstva koja se ne mogu marginalizirati. Sve intenzivnija prisutnost marketinških videospotova koje neki autori nazivaju namjenskim filmom (Gilić, 2002) postavlja drugačije kriterije i uspostavlja nove odnose s filmskom produkcijom. You Tube postaje relevantan izvor videoklipova koji svoju primjenu mogu naći u obradi najrazličitijih školskih sadržaja. To je stvarnost naših učenika pa upravo stoga na nama je da iskoristimo pozitivnu i kvalitetnu stranu takvog okruženja u cilju ostvarivanja učinkovite i zanimljive škole.

Literatura

Gilić,N. Namjenski film i videospot: predrasudne marginalizacije./Hrvatski filmski ljetopis,30(2002), str.112-113.

Mikić, K. Film u nastavi medijske kulture. Zagreb: Educa, 2001.

Pulverness, A. Film i književnost: dva načina pripovijedanja./Kolo, 4(2002), str.227-230.

Smith,M.Smith. Lokalne emocije, globalni ugođaji i struktura filma./Hrvatski filmski ljetopis, 30(2002), str. 30-39.

Smith, J. Emocija, kognicija i filmska skladba./Hrvatski filmski ljetopis, 30(2002), str. 51-62.

<http://sellanraa.com/2010/01/20/in-defense-of-j-evans-pritchard/> (10/02/2012)